

שפיקוח נפש דוחה את השבת שחילולה אינו חמור כמו הריגת הגנב.

ב. דעת רבי עקיבא נלמדת מהפסוק: וְכִי-יֵצֵד אִישׁ עַל-רֵעֵהוּ לְהַרְגּוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחִי תִקְחֶנּוּ לָמוֹת² - ולומד רבי עקיבא קל וחומר: מה כהן שהרג את הנפש ובכל זאת עתה שמצאוהו מקריב קרבן ציבור בשבת נלקח מעם המזבח להישפט בבית דין, ואולי יצא זכאי ואולי לא, קל וחומר שפיקוח נפש דוחה את השבת שחילולה אינו חמור כמו עבודת הקרבנות.

ג. דעת רבי אלעזר נלמדת אף היא מקל וחומר: מה ברית מילה שהיא תיקון של איבר אחד ממאתים ארבעים ושמונה איברים דוחה את השבת קל וחומר שתיקון כל גופו של אדם הנמצא שפיקוח נפש ידחה את השבת.

רבי שמעון בן מנסיא נסמך על הפסוק וְשָׁמְרוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם ואומר: 'אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה', ולכן פיקוח נפש דוחה את השבת.

על התנאים ועל הפסוקים בתורה מהם למדו התנאים שספק פיקוח נפש דוחה שבת אומר האמורא שמואל שיש לו פסוק ולימוד עדיפים משלהם: 'וְשָׁמְרֶתֶם אֶת-חֻקֹּתַי וְאֶת-מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאֵלֶּם וְחִי בָהֶם אֲנִי ה'' - שיחיה בעשייתם ושמירתם ולא שימות כשהוא עושה ושומר אותם³.

הגמרא אומרת שרק דברי שמואל הנסמכים על המילים החד-משמעיות וְחִי בָהֶם מוכיחים שספק פיקוח נפש דוחה שבת, ואי אפשר להפריך את ראייתו לעומת שאר הדעות - שכן ניתן להפריכן⁴, משום שתשובותיהם אינן עונות על השאלה המקורית: 'מניין שגם כשיש ספק פיקוח נפש דוחה את השבת?' אלא הם עונים על שאלה שלא נשאלה: מניין שפיקוח נפש דוחה את השבת?

שמצוה נדחית לשעה - כדי להציל חיים שיהיו עשירים במצוות. יוצאות מכלל זה רק ההלכות הנוגעות לעבודה-זרה, גילוי עריות ושפיכות-דמים; הללו אינן נדחות לעולם - אפילו מפני פיקוח נפש (ראה פי' דברים ו, ה; כב, כו); שהרי הן השיאים של מצוות בין אדם למקום, בין אדם לחברו ובין אדם לקדושת נפשו; ולפיכך נאמר בהן תמיד: 'ייהרג ואל יעבור' (סנהדרין דף עד עמוד א). כמו כן, אם כופים על אדם לעבור עברה ברבים - וכפייה זו נעשית מחמת איבה לתורה; במקרה זה נוהגת מצוות קידוש השם ונוהג איסור חילול השם: חייב אדם למסור את נפשו בשמחה - ואפילו מצוה קלה איננה נדחית מפני פיקוח נפש...⁴ להפריך = להוכיח שאין הדברים כפי שנאמרו.

דף פד עמוד ב

כל טיפול הנצרך להבראת חולה ולהטבת מצבו, כמו חימום מים למשל, ייעשה בשבת על ידי מבוגרים דווקא ולא על ידי גויים או ילדים, ואפילו שיש בחולה רק ספק סכנה.

עושים בשבת את כל הפעולות הנצרכות להצלת נפש ואין צורך ברוב דעות מומחים או בשאלת חכם תחילה, וכל הזריז בפעולות אלה, שכרגיל כרוכות בחילול שבת, הרי זה משובח.

דף פה עמוד א

מחלצים בשבת אנשים הלכודים תחת מפולת עד שיתברר שאין שם יותר חיים וממשיכים בחילוץ גם אם רואים שבחלק העליון של המפולת יש רק מתים.

מחלצים בשבת מתחת מפולת גם מי שודאי יחיה רק עוד מספר דקות.

נחלקו כיצד בודקים אם אדם חי או מת כשנפלה עליו מפולת ושנחשפו קודם רגליו: דעה אחת אומרת: ממשיכים בחילוץ עד חוטמו כדי לבדוק אם הוא נושם, ודעה שנייה אומרת ממשיכים רק עד לבו ובודקים אם יש דופק. לכל הדעות אם נחשף ראשו תחילה ממשיכים עד חוטמו ושם מת הוא לא ממשיכים בעבודות החילוץ בשבת.

דף פה עמוד ב

מניין שגם כשיש ספק פיקוח נפש דוחה את השבת? יש שלוש דעות של תנאים על כך: א. דעת רבי ישמעאל נלמדת מהפסוק: אִם-בַּמַּחְתָּר תִּמְצָא הַגֵּנֵב וְהָכָה וְמָת אִין לוֹ דָּמִים¹ ולומד רבי ישמעאל קל וחומר: מה אם בעל הבית רשאי לעשות מעשה חמור ביותר ולהרוג את הגנב כדי להציל את עצמו, למרות שייתכן שהגנב בא רק לגנוב ולא להרוג, קל וחומר

1 שמות פרק כב פסוק ב.

2 שמות פרק כא פסוק יד.

3 בויקרא פרק יח פסוק ה נאמר: 'וְשָׁמְרֶתֶם אֶת-חֻקֹּתַי וְאֶת-מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאֵלֶּם וְחִי בָהֶם אֲנִי ה'' הרש"ר הירש (הרב שמשון בן רפאל הירש [נולד בכ"ד בסיוון ה'תקס"ח, - עלה לגניז מרום בכ"ז בטבת ה'תרמ"ט]) כותב על כך בפירושו: '....מבחינת ההלכה למדנו מהמילים 'וחי בהם', שאין דבר עומד בפני פיקוח נפש: מותר ואף חובה לעבור עברה כדי להציל נפש; 'וחי בהם' - ולא שימות בהם; וכבר הערנו על כך ביחס לשבת (עי' פי' שמות לא, יז). שכן 'וחי בהם' מורה, שהתכלית הראשונה של עשיית המצוות היא עידון ושובע שמחות בעולם הזה; מובן אפוא,

בשבת לשם רפואה – וכן לגבי משקה.

לאחר דיון הגמרא בשאלת רבי יהושע בן לוי
על שחיקת השחליים בשבת, הגמרא מביאה
עדות למומחיותו של רבי חנינא ברפואה
מדבריו שנאמרו על פציעות הנגרמות מבעיטת
פְּרָדָה.

על ראייתו זו המשילו את שמואל לגְּרִיר של
פלפל חריף המשפיע על טעם התבשיל כולו
יותר מהרבה דלועיות⁵.

דף מט עמוד א

רבי יהושע בן לוי שאל את רבי חנינא האם
אכן הצמח ששמו שְחָלִים⁶ מועיל ויכול לרפא
חולה - ואז יהא מותר לְשַחֵק⁷ את השְחָלִים
בשבת - או שצמח השְחָלִים אינו צמח
המסוגל לרפא - ואז אסור להכין ממנו תרופה
בשבת, והשיב לו רבי חנינא⁸ שמותר בשבת
לשחוק את השְחָלִים, לערבבם במים ולשתות
את התמיסה כתרופה⁹.

כל מאכל שאינו נאכל בימי חול כתרופה,
מותר לחולה - אף אם אין בו סכנה - לאוכלו

שעוסק בתורה ומושיבן אצלו ומובטח הוא
שתגין התורה עליו ולא יוזק¹.

ב. על מלאך המוות מובא במסכת ברכות דף נא
עמוד א 'אמר רבי יהושע בן לוי שלשה
דברים סח לי מלאך המות: אל תטול חלוקך
שחרית מיד השמש ותלבש, ואל תטול ידך
ממי שלא נטל ידיו, ואל תעמוד לפני הנשים
בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד
ובא לפניו וחרבי בידי ויש לי רשות
לחבל'. במסכת מכות דף יא עמוד א מסופר
שצדיקותו של רבי יהושע בן לוי לא עמדה
לו כדי למנוע מות אדם בטרופת אריה: 'כי
הא דההוא גברא דאכליה אריא ברחוק
תלתא פרסי מיניה דרבי יהושע בן לוי...'

ג. במסכת שבת דף פח עמוד ב מובא: ' ואמר
רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב 'לְחִי' כְּעֶרְוַת
הַבָּשָׂם מְגַדֵּלֹת מְרַקְחִים שְׁפָתָיו' שֹׁשְׁנִים
נְטָפוֹת מִזֶּרַע עֵבֶר' (שיר השירים ה-ג)? כל
דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל
העולם כולו בְּשָׁמַיִם.

9 בפיקוח נפש חובה (ולא רק מותר!) לעשות כל
פעולה ומלאכה מיד ולא לבזבז זמן על שאלת
חכם כלל - אף שיש בפעולת ההצלה עברה
האסורה מהתורה (חוץ משלוש עבירות
חמורות: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות
דמים) ואין בזה משום חילול שבת וכדו' אלא
להיפך! פעולת הצלת חיים הכרוכה ב'עברה'
נעשית על ידי גדולי ישראל ועל ידי החשובים
דווקא. (עוד בעניין ראה להלן מדף פב עד דף
פה ובגמרא שם).

5 ראה שימוש בביטוי זה גם במסכתות מגילה דף
ז עמוד א ובחגיגה דף י עמוד א.

6 צמח השְחָלִים, המוכר בימינו, בשם רֶשֶׁד, הוא
צמח חד-שנתי ממשפחת המצליבים, משמש
ברפואה הטבעית וכצמח תבלין.

7 לְשַחֵק = לכתוש, לטחון וזוהי אחת מ'ט'
מלאכות האסורות בשבת מהתורה.

8 מזה שרבי יהושע בן לוי שאל את רבי חנינא
הַבְּקִיא ברפואות - בענייני בריאות, ולא שאלו
דבר הלכה, יש ללמוד שבענייני בריאות
ורפואה יש לשאול רופא דווקא ולא רב -
ופשוט שעדיף לשאול מי שהוא גם רב וגם
רופא. הגמרא כאן אומרת על רבי חנינא שהיה
'בקי ברפואות', המאירי מפרש זאת שרבי
חנינא היה רופא ממש, וכן הוא אומר שהחולה
היה רבי יהושע בן לוי. כותב המאירי: '... וזהו
שאמרו בסוגיא זו על רבי יהושע ששאל לרבי
חנינא שהיה רופא: שחלים [=הצמח שְחָלִים],
אם היו מועילים לחליו עד שיהא רשאי
לשחקם בשבת ולשתות מימיהן - והתיר לו'.
רבי יהושע בן לוי היה אמורא ארץ-ישראלי
בדור הראשון 'שהיה בקי באגדה' (בבא קמא
דף נה עמוד א). בין נושאי דרשותיו של רבי
יהושע בן לוי המובאים בתלמוד, יש דרשות
על גן עדן, הקשת בענן, אליהו הנביא, בריאות,
מוות ועוד. להלן שלוש מדרשותיו שיש להם
קשר לנאמר בדף כאן:

א. מסופר במסכת כתובות דף עז עמוד ב שרבי
יהושע בן לוי היה דבק בלימוד תורה
והרבצתה לתלמידים החולים בדלקת ריאות
מדבקת ולא חשש לבריאותו, רש"י שם בד"ה
'מיכרך בהו' מפרש: 'נדבק אצלם בשעה